

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Гришко В.І.,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри правоохоронної діяльності та спеціальних юридичних дисциплін
Національного університету водного господарства та природокористування*

Вознюк С.С.,

*здобувач освіти 4-го року навчання за спеціальністю 081 – Право
Національного університету водного господарства та природокористування*

УДК 378.340
DOI 10.32782/2663-5666.2024.1.1

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Вступ. Проблема забезпечення академічної доброчесності стає дедалі актуальнішою в контексті сучасного розвитку освіти і науки в Україні. Це пов'язано з поширеністю порушень академічної доброчесності в умовах інформаційного суспільства та стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Такі явища, як плагіат, списування, фальсифікація результатів досліджень, хабарництво та не-об'єктивне оцінювання знань студентів, загрожують зруйнувати моральні засади освітнього та наукового процесу. Правове регулювання академічної доброчесності має особливе значення, оскільки саме верховенство закону може закласти підвалини для створення етичного освітнього та наукового середовища. Важливо розробити ефективні правові механізми для запобігання та припинення порушень академічної доброчесності та притягнення винних до відповідальності.

Зокрема, потребують удосконалення правові норми, що стосуються запобігання плагіату, формування культури академічної доброчесності та відповідальності за порушення, пов'язані з академічною доброчесністю. Тому дослідження правового забезпечення академічної доброчесності є доцільним і потребує подальшого розвитку як у теорії, так і на практиці.

Метою статті є дослідження правового аспекту забезпеченості академічної доброчесності в освітньо-науковому середовищі.

Питання академічної доброчесності та її правового забезпечення досліджували такі науковці та практики: А. Колесніков, Н. Л. Акініна, Т. Я. Конівіцька, М. І. Кусій, Я. О. Тиць-

ка, Є. В. Дуліба, В. І. Гришко, Г. О. Ульянова та інші.

Виклад основного матеріалу. Громадяни мають право на безоплатну освіту в державних і муніципальних освітніх закладах. Освіта – основа інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, основа її успішної соціалізації, підґрунтя її економічного добробуту, запорука розвитку суспільства і нації, об'єднаних спільними цінностями і культурою. Відповідно до статті 53 Конституції України, «кожен має право на освіту. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам» [1].

Варто зазначити, що академічна доброчесність – ключовий елемент якісного викладання та досліджень. Академічна доброчесність – це дотримання етичних принципів і встановлених правил у процесі навчання, викладання та досліджень. Вивчаючи питання академічної доброчесності, варто розглядати його в аспекті академічної культури загалом. З цього приводу Н. Л. Акініна зауважила: «Академічну культуру вважають показником рівня автономії та академічних свобод в університеті, інтелектуально-етичною системою цінностей, мотивацій, переконань і сприйняття, які характеризують професійну діяльність в освіті та науці» [2, с. 11].

Важливою є законодавча підтримка для впровадження академічної доброчесності в освітнє та наукове середовище. Академічна доброчесність ґрунтується на принципах чесності, поваги до знань та інтелектуальної власності і є ключовим фактором, що гарантує якість освіти та зростання наукового потенціалу в будь-якій країні. Правова підтримка академічної доброчесності залежить від правової системи конкретної країни і може регулюватися як на національному рівні, так і на рівні окремих навчальних закладів.

Ми погоджуємось із твердженнями Я. Тицької, що академічна доброчесність є міждисциплінарною та комплексною категорією, яка поєднує, з одного боку, етичні норми та правила поведінки людини в освітньому та науковому середовищі з механізмами та засобами, за допомогою яких останні фактично реалізуються. З іншого боку, існують різноманітні чинники, переважно морального, культурного, інституційного, освітнього та виховного характеру, які впливають на університети ззовні чи зсередини та визначають їхню здатність і готовність конкурувати з академічною доброчесністю» [3, с. 194]. Для прикладу, проблема плагіату особливо гостро стоїть у сфері освіти та науки. На законодавчому рівні ця проблема регулюється шляхом встановлення суворої відповідальності за плагіат інтелектуальної власності та запровадження практики використання спеціалізованого програмного забезпечення для перевірки плагіату в наукових і навчальних роботах. Порушення академічної доброчесності зачіпає не тільки студентів, яких позбавляють диплома і піддають дисциплінарним стягненням, а й викладачів і наукових співробітників, які вчиняють неправомірні дії. Фальсифікація даних, підтасовування результатів досліджень і навмисна публікація неправдивої інформації – ось лише деякі приклади академічних порушень, які можуть зашкодити кар'єрі фахівця.

Законодавство у сфері академічної доброчесності ґрунтується на Конституції України і Законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про авторське право і суміжні права», «Про наукову та науковотехнічну діяльність», інших законах України та актах законодавства, прийнятих на їх виконання, а також на вимогах міжнародних практик і рекомендаціях щодо забезпечення принципів академічної доброчесності, міжнародних договорах України, укладених в установленому законом порядку. Варто зазна-

чити, що наразі в Україні не існує спеціального закону, що регулює питання академічної доброчесності.

Як перший важливий крок в цьому напрямку в Україні, у 2017 році було ухвалено Закон України «Про освіту», що визначає поняття академічної доброчесності та основні принципи її дотримання. Закон зобов'язує вищі навчальні заклади вживати заходів щодо запобігання та виявлення академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, шахрайства та хабарництва. Він також передбачає створення умов для формування етичного кодексу, що сприяє саморозвитку та самовдосконаленню студентів. Відповідно до ч. 2 та 3 ЗУ «Про освіту», «дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;

- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;

- об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації» [4].

Закон встановлює види відповідальності за порушення академічної сумлінності. До них належать попередження, переатестація, повторне проходження відповідних елементів освітньої програми, виключення із закладу освіти та позбавлення академічної стипендії. Закон України

«Про вищу освіту» «конкретизує основні види порушень академічної доброчесності, а саме: академічний плагіат; фабрикація та фальсифікація; списування; обман; хабарництво; не-об'єктивне оцінювання» [5].

Закон України «Про авторське право і суміжні права» [6] регулює питання належності та використання об'єктів інтелектуальної власності, що має пряме відношення до запобігання плагіату. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [7] встановлює норми наукової етики, дотримання яких є частиною академічної доброчесності.

Крім загальних законів про освіту, академічна доброчесність регулюється статутами та підзаконними актами навчальних закладів. Багато університетів розробили і затвердили власні кодекси академічної доброчесності. У них детально описано правила етичної поведінки, процедури перевірки оригінальності наукових робіт і порядок розгляду скарг на порушення академічної доброчесності.

У рамках запровадження системи академічної доброчесності на світовому рівні Україна не стала винятком. Так, А. Колесніков дослідив, що «у 2016 році американські ради з міжнародної освіти в партнерстві з Міністерством освіти і науки України й за підтримки посольства США ратифікували Проект сприяння академічній доброчесності в Україні (Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project – SAIUP), учасниками якого стали 10 університетів. Даний проект передбачає реалізацію трьох компонент: створення суспільної підтримки академічної доброчесності (брендинг); розвиток навичок зі створення університетської бази з академічної доброчесності зі застосуванням міжнародних практик (освіта); норми та виконання. норми на рівні університету й нормативні реформи на рівні міністерства» [8, с. 124]

Слід зазначити, що зазвичай розробляються кодекси академічної доброчесності, де чітко визначаються види порушень (плагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман тощо). Також можуть прийматися Положення про академічну доброчесність, Положення про комісію з питань етики та академічної чесності, Порядок перевірки академічних текстів на унікальність та наявність академічного плагіату, Положення про систему запобігання та виявлення академічного плагіату тощо. У цих документах описуються права та обов'язки учасників освітнього процесу щодо дотримання принципів академічної доброчесності, визначаються від-

повідальні особи та структурні підрозділи, процедури перевірки академічних текстів, організації освітнього процесу тощо.

Варто також зазначити, що 2019 року Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти затвердило Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розроблення та впровадження університетських систем академічної доброчесності [9]. Цей документ містить практичні рекомендації щодо створення ефективних інституційних систем боротьби з порушеннями академічної доброчесності. Цей документ розроблено на основі аналізу кращих європейських та світових практик. Стандарт містить принципи, за якими має оцінюватись рівень академічної доброчесності в закладах вищої освіти. Рекомендації Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти містять практичні поради щодо створення організаційних систем для забезпечення академічної доброчесності, зокрема: ухвалення університетських політик, кодексів і положень про академічну сумлінність; створення спеціальних органів з етики та доброчесності; впровадження системи профілактики та виявлення порушень; проведення інформаційно-просвітницьких заходів; реалізацію освітніх програм з академічної доброчесності.

Також 8 січня 2024 року у Верховну Раду України було подано проект ЗУ «Про академічну доброчесність» [10]. Цілі законопроекту полягають у такому: створити правову та організаційну основу для забезпечення академічної доброчесності; запобігання плагіату, фальсифікації та інших порушень академічної доброчесності.

Варто зазначити, що особливий інтерес викликає тема академічної доброчесності у створенні та оприлюдненні академічних творів, якими є всі типи наукової продукції – від наукової монографії до тез і статей. Однак на практиці часто виявляється, що принципами академічної доброчесності нехтуються. Є. В. Дуліба та В. І. Гришко дослідили, що найпоширенішою формою академічної нечесності сьогодні є «ре-райтинг», коли чужу наукову роботу видають за свою. Виявити цей вид списування сьогодні, безумовно, нескладно, оскільки в розпорядженні всіх студентів і викладачів є спеціальні технічні програми для перевірки оригінальності написаного [11, с. 9].

Проект Закону також передбачає новий, розширений перелік порушень академічної доброчесності та список санкцій, що можуть засто-

совуватися до викладачів і студентів у сфері освітньої діяльності. На наше переконання, законопроект є важливим кроком на шляху до впровадження інституційних заходів із забезпечення академічної доброчесності в Україні. Тепер він має бути доопрацьований та ухвалений Верховною Радою України.

З іншої сторони, Т. Я. Конівіцька та М. І. Кусій зауважують: «В усьому світі нині і надалі є занепокоєння питанням академічної доброчесності та академічної культури загалом на всіх рівнях освіти і науки. Оскільки деякі прояви академічної недоброчесності важко оцінити, жодна країна не може претендувати на повне звільнення від різного рівня недоброчесності в освітній галузі» [12, с. 145]. Щодо відповідальності за порушення академічної доброчесності, то в Україні правові засади відповідальності за порушення академічної доброчесності визначаються насамперед Законом України «Про освіту», Законом України «Про вищу освіту», а також рекомендаціями та внутрішніми положеннями закладів освіти. Відповідно до ч. 6 ст. 42 ЗУ «Про освіту», «за порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);
- позбавлення академічної стипендії;
- позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання» [4].

Основна мета цих заходів – профілактика, роз'яснення важливості академічної доброчесності та формулювання чітких наслідків порушень. Відповідальність за порушення є різною і може варіюватися від офіційного попередження до виключення з навчального закладу, позбавлення наукового ступеня або дискваліфікації за участь у дослідницькій діяльності. Також відповідно до ч. 5 ст. 42 ЗУ «Про освіту», «за порушення академічної доброчесності педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- відмова у присудженні ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня чи присвоєнні вченого звання;
- позбавлення присудженого ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня чи присвоєного вченого звання;

– відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;

– позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади» [4].

Варто зазначити, що Україна має достатню правову базу для забезпечення академічної доброчесності. Однак на практиці існують певні прогалини в реалізації цих норм. Основними проблемами є такі:

- недостатня поінформованість учасників навчального процесу про принципи та правила академічної доброчесності в освітньому процесі;
- відсутність належного управління та моніторингу академічної доброчесності;
- формалістичний підхід освітніх закладів до розроблення та впровадження відповідних норм;
- недостатня увага до просування принципів академічної доброчесності та створення відповідної етичної культури.

Правовий механізм захисту академічної доброчесності в Україні передбачає створення умов для ефективного виявлення та запобігання академічним проступкам. Ці умови включають обмін інформацією між університетами та міжнародне співробітництво у сфері освіти і науки, в рамках якого учасники зобов'язані дотримуватися високих стандартів наукової етики. Розвиток інформаційних технологій також сприяє академічній чесності. Сьогодні вищі навчальні заклади мають доступ до баз даних наукових статей і програмного забезпечення для боротьби з плагіатом, що дає змогу перевіряти справжність досліджень. Однак інформаційні системи не лише виявляють плагіат, а й виконують профілактичні завдання, наприклад, навчають студентів і дослідників поводитися з інформацією та дотримуватися авторських прав.

Можливість порушення академічної доброчесності має бути протиставлена можливості запобігання та покарання. Тому сьогодні дуже важливо використовувати різні стратегії комунікації та управління для реалізації та просування освітніх програм з академічної доброчесності та академічного письма, а також вимагати від студентів підписання зобов'язання академічної доброчесності під час вивчення кожної навчальної дисципліни. Дуже важливо вимагати від студентів підписання цього зобов'язання про академічну доброчесність під час вивчення відповідних дисциплін. Інституціональна політика в галузі академічної доброчесності має пе-

редбачати санкції за її недотримання, що нині є ефективним способом домогтися належної поведінки учасників навчального та дослідницького процесу [13, с. 101].

Для того, щоб ефективно боротися з академічними порушеннями, правові норми мають бути чіткими, конкретними та застосовними. Необхідно не тільки карати за порушення, а й навчати, як їх уникнути, формувати високу культуру наукової діяльності та поширювати знання про авторське право та дослідницьку етику. Також хотіли би наголосити, що важливо забезпечити розуміння студентами важливості академічної сумлінності та особистої відповідальності за результати наукової та освітньої діяльності. Правова база в цій царині має слугувати не лише дисциплінарним інструментом проти порушників, а й засобом запобігання порушенням, а також навчання та розвитку культури наукової етики на всіх рівнях академічної діяльності.

На наше переконання, для розв'язання проблем необхідно активніше впроваджувати принципи академічної доброчесності в освіту та наукову практику. Навчальні заклади мають приділяти більше уваги інформуванню та про-

світі студентів і дослідників про етичні норми в академічному середовищі. Важливо залучати студентів до контролю за дотриманням академічної доброчесності та заохочувати їх повідомляти про порушення. Лише комплексний підхід, що поєднує правове регулювання, освіту та навчання, а також громадський контроль, може забезпечити формування культури академічної доброчесності в українських закладах освіти.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, в Україні існує нормативно-правова база для забезпечення академічної доброчесності у сфері освіти і науки. Однак її реалізація залежить від низки чинників. Це і політична воля уряду та закладів освіти, і рівень правосвідомості та морально-етичних якостей учасників освітнього та наукового процесу, і загальний стан академічної культури. Тому, як і раніше, важливо поширювати інформацію про принципи і норми академічної доброчесності та підвищувати обізнаність усіх учасників про наслідки їх порушення. Зрештою, тільки усвідомлення особистої відповідальності всіх учасників може гарантувати належний рівень академічної культури і якість освіти та науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Акініна Н.Л. Академічна культура викладача ВНЗ. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2016. Вип. 22. С. 8–17.
3. Тицька Я. О. «Академічна доброчесність» та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №11. С. 192-195.
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. №2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
6. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. №2811-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.
7. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.
8. Колесніков А. Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2019. Вип. 24. С. 122-128.
9. Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розроблення та впровадження університетських систем академічної доброчесності: Рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 29 жовтня 2019 року. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/Рекомендації-ЗВО-система-забезпечення-академічної-доброчесності.pdf>
10. Про академічну доброчесність: Проект Закону від 08.01.2024 р. №10392. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ji10516a>.
11. Дуліба Є. В., Гришко В. І. Академічна доброчесність в освітньо-науковому просторі України: соціальні виклики та перспективи вдосконалення. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. №14. С. 6-12.
12. Конівіцька Т. Я., Кусій М. І. Академічна доброчесність в освітньо-науковому просторі: питання реалізації. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Випуск 49. Том 2. С. 144-148.
13. Ульянова Г. О. Академічна доброчесність як основа академічного успіху. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 98-103.

Гришко В.І., Вознюк С.С. ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Правовий аспект забезпечення академічної доброчесності в освітньому та науковому середовищі має вирішальне значення для формування якісного освітнього процесу. У статті розглядаються основні питання, пов'язані з порушеннями академічної доброчесності, включно з плагіатом, фабрикацією, фальсифікацією, шахрайством, обманом, хабарництвом і необ'єктивним оцінюванням. Авторами проаналізовано чинне законодавство, що регулює академічну доброчесність, зокрема Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Проект Закону «Про академічну доброчесність». Згідно з проведеним аналізом, наявна нормативно-правова база потребує вдосконалення та уточнення, зокрема, в частині визначення поняття академічної доброчесності, форм порушень та процедур їх виявлення і відповідальності.

Окреслено проблемні аспекти реалізації нормативно-правових норм, зокрема: недостатня проінформованість учасників освітнього процесу щодо установлених принципів та правил академічної доброчесності; відсутність належного управління та моніторингу академічної доброчесності; формальний підхід освітніх закладів до розроблення та впровадження відповідних норм; недостатня увага до просування принципів академічної доброчесності та створення відповідної етичної культури.

Окремо розглядається питання запобігання порушенням академічної доброчесності шляхом створення відповідної культури в освітньому та науковому середовищі. Виокремлюються такі ключові елементи, як навчання студентів розумінню важливості дотримання етичних норм, проведення освітніх заходів, стимулювання доброчесної поведінки та нетерпимості до порушень. Робиться висновок про те, що всебічна правова підтримка принципу академічної доброчесності та політика її ефективного просування мають стати пріоритетом для розвитку освітньої та наукової системи країни. Рекомендації, запропоновані в цій роботі, можуть сприяти створенню якісного освітнього та наукового середовища з високими етичними стандартами.

Ключові слова: академічна доброчесність, правове регулювання, освітньо-наукове середовище, плагіат, відповідальність.

Hryshko V.I., Vozniuk S.S. LEGAL ASPECT OF ENSURING ACADEMIC INTEGRITY IN THE EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC ENVIRONMENT

The legal aspect of ensuring academic integrity in the educational and scientific environment is crucial for the formation of a high-quality educational process. The article examines the main issues related to violations of academic integrity, including plagiarism, fabrication, falsification, fraud, deception, bribery and biased assessment. The authors analyzed the current legislation regulating academic virtue, in particular, the Law of Ukraine «On Education», the Law of Ukraine «On Higher Education», the Law of Ukraine «On Scientific and Scientific-Technical Activities», the Draft Law «On academic integrity». According to the analysis, the existing regulatory framework requires improvement and clarification, in particular, in terms of defining the concept of academic integrity, forms of violations and procedures for their identification and responsibility.

Problematic aspects of the implementation of legal norms are identified, in particular: insufficient awareness of participants in the educational process regarding the established principles and rules of academic integrity; lack of proper governance and monitoring of academic integrity; formal approach of educational institutions to the development and implementation of relevant standards; insufficient attention to promoting the principles of academic integrity and creating an appropriate moral culture.

The issue of preventing violations of academic integrity by creating an appropriate culture in the educational and scientific environment is separately considered. Key elements such as teaching students to understand the importance of ethical standards, conducting educational activities, encouraging virtuous behavior and intolerance for violations are highlighted. It is concluded that comprehensive legal support for the principle of academic integrity and the policy of its effective promotion should become a priority for the development of the country's educational and scientific system. The recommendations proposed in this work can contribute to the creation of a high-quality educational and scientific environment with high moral standards.

Key words: academic integrity, legal regulation, educational and scientific environment, plagiarism, responsibility.